

Шелухіна О.М., здобувач Донецького юридичного інституту МВС України

ОСОБЛИВІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ТРАНСПОРТНОЇ МІЛІЦІЇ І МІСЦЕ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В СТРУКТУРІ ЇХ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ

У статті обґрунтовуються особливі умови діяльності працівників транспортної міліції, наводиться характеристика їх професійно-важливих якостей і значення психологічної стійкості під час професійної діяльності.

Ключові слова: працівники транспортної міліції, особливі умови діяльності, професійно-важливі якості, психологічна стійкість.

В статье рассматриваются особые условия деятельности работников транспортной милиции, приводится характеристика их профессионально важных качеств и значение психологической устойчивости в ходе профессиональной деятельности.

Ключевые слова: работники транспортной милиции, особые условия деятельности, профессионально-важные качества, психологическая устойчивость.

Постановка проблеми. Діяльність працівників транспортної міліції насичена екстремальними умовами і ситуаціями. Це не лише запобігання небезпечної поведінки правопорушника, затримання озброєних осіб, звільнення заручників, але і перевірка документів громадянина або транспортного засобу, опитування свідків, підозрюваних, тривалі тимчасові, фізичні та моральні навантаження тощо. Не буде помилковим твердження, що у всіх вище наведених випадках діяльність працівників транспортної міліції відбуваються в особливих умовах.

Сьогодні, в умовах демократизації суспільних відносин в Україні, розвитку співробітництва і партнерських взаємин правоохоронних структур з населенням відбуваються якісні зміни соціального портрету міліції. У цій площині надзвичайно актуальним є здійснення всебічного психологічного аналізу діяльності працівників транспортної міліції, що сприятиме формуванню більш розвинених професійних якостей і позитивного іміджу правоохоронців, впровадженню сучасних ефективних технологій навчання та психологічного супроводження, що, у свою чергу, забезпечить поліпшення діяльності міліції в цілому.

В зв'язку із зазначеним актуалізується проблема наукового аналізу особливих умов діяльності працівників транспортної міліції і визначення місця психологічної стійкості в структурі їх професійно-психологічних якостей.

Метою даної роботи є обґрунтування особливих умов діяльності працівників транспортної міліції, а також характеристика психологічної стійкості як складової їх професійно-важливих якостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні відомі наукові дослідження різноманітних психологічних аспектів діяльності працівників органів внутрішніх справ. Зокрема, дослідження щодо професійно-психологічної деформації працівників ОВС, здійснене В.С. Медведєвим (1996), професійного стресу працівників органів внутрішніх справ, здійснене

О.В. Тимченком (2003), психологічних засад управління персоналом органів внутрішніх справ, здійснене В.І. Барком (2004), особистісно-професійного розвитку працівників ОВС засобами психологічного тренінгу, здійснене В.О. Лефтеровим [1; 2; 3; 4].

Є також низка досліджень психологічних детермінант суїцидів, службового травматизму працівників ОВС, професійного відбору, психологічної підготовки, індивідуально-психологічних умов ефективності професійної діяльності персоналу правоохоронних органів та інші, які так чи інакше обґрунтовують особливі умови діяльності працівників органів внутрішніх справ. У наведених дослідженнях автори під час характеристики умов професійної діяльності працівників міліції наводять наступні ознаки: «особливі», «екстремальні», «складні», «важкі», «ризиконебезпечні», «емоціогенні», «сресогенні», «надзвичайні» тощо. У психологічній літературі діяльність в особливих умовах визначається як діяльність в екстремальних, катастрофічних, надзвичайних або утруднених ситуаціях.

Під особливими або екстремальними умовами діяльності Л.О. Китаєв-Смик, розуміє умови, які знаходяться на межі адаптаційних можливостей або перевершують психічні, фізичні, психофізіологічні резерви людини і ставлять перед нею великі труднощі, зобов'язують її до максимальної напруги сил і можливостей [5].

Психологічна стійкість в багатьох дослідженнях розуміється як здатність передбачати та зберігати функціональну спроможність і відповідність всіх психофізіологічних функцій вимогам підтримки ефективності діяльності в різних, зокрема екстремальних, ситуаціях [6]. Теоретико-методологічні дослідження психологічної стійкості часто проводяться паралельно із вивченням рівня емоційно-вольових якостей особистості. Емоції й воля є неодмінними компонентами управління (і регуляції як елементу управління) людиною своєю поведінкою, спілкуванням і діяльністю. Розвинені емоційно-вольові якості, такі як здатність до адекватних дій у складних умовах; уміння керувати власними емоціями, хвилюваннями, тривожністю й при цьому ефективно діяти; ініціативність; терплячість; завзятість, наполегливість; рішучість; самовладання; сміливість; толерантність; урівноваженість і цілеспрямованість – є найважливішими складовими й умовами високого рівня психологічної стійкості особистості. Так, Є.П. Ільїн визначає терплячість як властивість людини тривалий час терпіти за допомогою вольового зусилля несприятливі, в основному фізіологічні стани: утому, гіпоксію, голод, спрагу, біль. Тривалість вольової активності залежить від енергетики активності: чим більше енергетичні ресурси організму, тим довше людина може зберігати вольову напругу [7].

К.В. Кім виявлено, що стійкість до стресу є професійно значимою якістю курсанта як майбутнього працівника (співробітника) правоохоронних органів держави, а технологія формування стійкості до стресу під час навчання курсанта у вищому навчальному закладі сприяє його професійному розвитку і є ефективним способом профілактики професійної стагнації. Авторкою розроблено та запропоновано тренінгову програму з формування стійкості до стресу у курсантів – майбутніх правоохоронців і визначено її ефективність [8].

Проблемі забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних ситуацій професійної діяльності також присвячено дослі-

дження С.Г. Лисюк. Створений автором алгоритм ефективного використання методів забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних ситуацій дозволяє цілеспрямовано й диференційовано їх використовувати [9].

Виклад основного матеріалу. Спеціалізований правоохоронний орган у складі МВС України – транспортна міліція на залізниці забезпечує функціонування важливої для держави транспортної галузі, профілактику правопорушень у сфері пасажирських і вантажних перевезень та на об'єктах залізничного транспорту. Діяльність транспортної міліції спрямована на забезпечення громадського порядку, громадської безпеки та боротьбу зі злочинністю на залізничному, повітряному, водному (морському і річковому) транспорті. Враховуючи це, слід зазначити, що особливе значення для оперативного працівника транспортної міліції мають розвинені професійно-психологічні якості. Адже часто, професійна діяльність працівників ОВС ставить їх у такі умови, при яких необхідно миттєве, правильне оцінювання ситуації і раціональний спосіб поведінки, нерідко від цього залежить життя людини.

О.М. Столяренко до основних психогенних чинників, що мають місце у професійній діяльності працівників міліції, відносить наступні: велика відповідальність за прийняття рішення; висока ціна помилок і їх наслідків; ризик, небезпека, вражаючі чинники (зброя в руках злочинця, агресивна поведінка правопорушника тощо); велика інтенсивність діяльності і навантажень, їх тривалість, відсутність необхідного відпочинку; раптовість, незвичність обставин попередження, розкриття і розслідування злочинів; неприємні, травмуючі людську психіку об'єкти, події (трупи, кров, страждання, біль); напруженість взаємостосунків із правопорушниками, їх активна протидія при припиненні, розкритті і розслідуванні злочинів; конфліктність спілкування в багатьох службових ситуаціях, образливі і провокуючі вислови і дії деяких правопорушників; тривале очікування можливих різких ускладнень обстановки, що вимагає постійної пильності і внутрішньої готовності [10].

О.В. Тімченко вважає, що необхідність виконання працівниками міліції свого службового обов'язку в складних, швидкозмінних і порівняно важко прогнозованих ситуаціях, зумовлює найбільший стрес. Такими, наприклад, є ситуації, пов'язані з агресивними діями з боку цивільного населення [2].

На думку В.С. Медведєва, коли та чи інша категорія стресових чинників впливає на працівників ОВС тривалий час або має підвищену інтенсивність, у них неминуче виникає підвищена дратівливість, агресивність, відсутність ініціативи, звуження кола інтересів, зниження професійної активності, відбуваються інші істотні зміни в психіці і поведінці, що називаються професійною деформацією [1]. Слід зазначити, що внаслідок професійної деформації у працівників ОВС можуть проявлятися різноманітні психічні та поведінкові девіації (агресивність, дратівливість, депресивні стани, жорстокість, черствість, алкоголізм, наркоманія, суїциди тощо). Ці прояви безпосередньо пов'язані з особливими умовами професійної діяльності працівників ОВС і у свою чергу впливають на результати цієї діяльності та навіть можуть спричинити звільнення зі служби.

Крім вищезазначених умов діяльності, в яких працюють правоохоронці, слід виділити й такі чинники, як новизна обстановки, невизначеність, раптовість, високий темп дій, сильний емоційний вплив, наявність як надлишку, так і недоліку інформації, необхідність одночасного поєднання декількох видів діяльності, систематичне фізичне і психічне стомлення.

Один з найсильніших стресогенних чинників професійної діяльності працівників міліції, який визначає умови її протікання як особливі – це надане право застосувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю відносно правопорушників.

Для ефективного виконання професійної діяльності людина повинна володіти низкою психологічних якостей, необхідних для даної професії, ці якості трактуються як професійно-важливі якості (ПВЯ). Поняття професійно-важливих якостей було введено в вітчизняну психологію В.Д. Шадрікова, він розумів під системою ПВЯ - індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності і успішність її освоєння. Значення даної підсистеми в психологічній системі професійної діяльності, за В.Д. Шадріковим, підкреслюється внаслідок того, що професійно важливі якості та їх системи виступають у ролі тих внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи і вимоги діяльності, отже, розвиток ПВЯ та їх систем виступає вузловим моментом формування всієї системи [11].

Професійно важливі якості працівника транспортної міліції - це узагальнені, найбільш стійкі характеристики, які мають вирішальний вплив на трудову діяльність. Це дуже складне в психологічному плані утворення залежить від безлічі факторів: особливостей характеру, структури особистості, її спрямованості, досвіду, здібностей, умов діяльності. Ефективність роботи визначається багатьма психологічними якостями, що є професійно важливими.

Дослідження діяльності фахівців багатьох служб ОВС і дані зарубіжних авторів дозволили виділити ряд професійно-важливих якостей, які дають цілісне уявлення про виконання трудових функцій і відображають різні професійно значущі аспекти поведінки працівника ОВС:

1. Інтелектуальні якості (логічність, евристичність, вербальність, практичність, швидкість мислення).
2. Активність (екстраверсія, сила процесу збудження, сила процесу гальмування, лабільність нервової системи, психічна активація).
3. Креативність (генерування нових ідей, творчу уяву, здібності до дивергенції і асоціаціям).
4. Пізнавальні якості (сприйняття, увага, оперативна і довгострокова пам'ять).
5. Комунікативні якості (комунікативність, відкритість, вміння працювати з людьми, здатність вирішувати конфлікти, доброзичливість).
6. Домінантно-лідерські якості (впевненість, розкутість, агресивність, сміливість).
7. Самоконтроль (стриманість, врівноваженість, серйозність, обережність).
8. Емоційно-вольові якості: самовладання - здатність володіти собою в складних ситуаціях, уміння пригнічувати спалахи гніву; цілеспрямованість - здатність тривало і стійко дотримуватися прийнятого рішення; терплячість;

наполегливість - здатність до подолання перешкод і труднощів при досягненні мети; рішучість - відсутність коливань у момент прийняття рішень; самостійність - вміння без сторонньої допомоги розкрити проблему, поставити мету і практично виконати завдання; настрій - коливання настроїв, що переважають емоції, здатність контролювати свої почуття, ступінь зниженого настрою; емоційні властивості - емоційність, сентиментальність, вразливість; емоційний тонус; емоційна стійкість - здатність при емоційній напрузі до мобілізації, ефективність довільних рухів при емоційному напруженні.

9. Професійно-ділові якості (надійність, працьовитість, цілеспрямованість, акуратність, правдивість, любов до справи, вміння працювати з паперами і документами).

10. Фізичні якості (витривалість, фізична сила, спритність, підтягнутість, загальне положення здоров'я). [1; 3]

Виходячи з особливостей діяльності, працівник транспортної міліції повинен мати:

- високу психофізіологічну витривалість і працездатність, пов'язані з відсутністю фіксованого робочого часу: середня тривалість робочого часу становить 10 - 12 годин, нерідко працівники транспортної міліції супроводжують пасажирські потяги, працюють без вихідних днів, непоодинокими є випадки нічної роботи;

- розвинену увагу (стійкість, здатність до швидкого переключення, концентрація, розподіл), оскільки тривалий час доводиться вести спостереження за об'єктом, очікувати, супроводжувати об'єкт; здатність помічати малопомітні зміни в об'єкті спостереження;

- сильну нервову систему, що пов'язано з необхідністю витримувати значну емоційне навантаження, долати почуття страху, невпевненості, невизначеності, високу лабільність нервових процесів і реакції на рухомий об'єкт, хорошу координацію рухів, високий темп рухів, швидко діяти при дефіциті часу;

- розвинені зоровий та слуховий аналізатори, гарний окомір, локалізацію звуків у просторі;

- розвинений інтелект (вербальний і невербальний); сформовані розумові операції аналізу і синтезу, індукції та дедукції, здатність до генерування нових ідей, асоціацій, дивергентного мислення, вміння виділяти головне, класифікувати, узагальнювати;

- різноманітні комунікативні якості: здатність налаштовувати людей на розмову; швидко встановлювати контакти з потрібними людьми, вміння знайти оптимальну форму і "позицію" спілкування, вміння переконувати опонента "маніпулювати" співрозмовником, відстоювати свою точку зору;

- емоційно-вольові якості: здатність брати на себе відповідальність в складних ситуаціях, об'єктивно оцінювати свої сили і можливості, переборювати труднощі, вміння «тримати себе в руках» у конфліктних ситуаціях, діяти рішуче і сміливо в хвилини небезпеки.

- такі риси характеру, як самостійність, активність, сміливість, готовність до розумного ризику, вміння домінувати, володіти якостями екстраверта, ініціативність, наполегливість, оптимізм.

Особливе місце в системі професійно-психологічних якостей працівників транспортної міліції займає психологічна стійкість. Під психологічною стійкістю розуміють здатність людини до тривалого виконання розумової або фізичної діяльності без зниження її ефективності. Психологічна стійкість – це властивість особистості, окремими аспектами якої є стійкість, врівноваженість, опірність. Вона дає змогу особистості протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігати здоров'я та працездатність у різних випробуваннях. Психологічна стійкість залежить від врівноваженості як здатності зіставляти рівень напруження з ресурсами своєї психіки й організму. Рівень напруження завжди зумовлений не лише стресорами і зовнішніми обставинами, а й їхньою суб'єктивною інтерпретацією, оцінкою.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що особливі умови діяльності відрізняються підвищеним рівнем складності, відповідальності, емоційної або фізичної напруги, стомлення і стресу. Вплив екстремальних чинників особливих умов професійної діяльності викликає порушення в психічних процесах і станах людини і призводить до зниження рівня ефективності та надійності її діяльності. Це у свою чергу потребує розвитку низки професійно-психологічних якостей у працівників транспортної міліції, значне місце у структурі яких займає психологічна стійкість. Розвинута психологічна стійкість працівників транспортної міліції, професійна діяльність яких протікає в умовах хронічної психічної й фізичної напруги, виступає важливим фактором забезпечення їх ефективності та професійної надійності під час виконання службових завдань із супроводження пасажирських потягів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) : [монографія] / Медведєв В. С. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1996. – 192 с.
2. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція) : автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.06. – Х. : НУВС, 2003. – 35 с.
3. Барко В. І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід) : [монографія] / Барко В. І. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 448 с.
4. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : монографія : в 2-х т. / Лефтеров В. О. – Донецьк : ДЮІ, 2008. – Т.І. : Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. – 2008. – 242 с. – Т.ІІ. : Психотренінг в ОВС : практичний досвід, організація проведення та перспективи подальшого впровадження. – 2008. – 286 с.
5. Китаєв-Смык Л. А. Стресс войны : фронтовые наблюдения врача-психолога / Китаєв-Смык. – М., 2001. – С. 148.
6. Лазарус Р. Индивидуальная чувствительность и устойчивость к психологическому стрессу / Р. Лазарус // Психологические факторы на работе и охрана здоровья. – М., 1989. – С. 145–152.

7. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2009. – 368 с.

8. Кім К. В. Психологічні особливості формування стійкості до стресу у майбутніх правоохоронців / К. В. Кім // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23 листопада 2007 року, м. Харків. – С. 213–221.

9. Лисюк С. Г. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних ситуацій професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / С. Г. Лисюк. – Хмельницький, 2011. – 18 с.

10. Прикладная юридическая психология : [учеб. пособие для вузов / под ред. А. М. Столяренко]. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 639 с.

11. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 1982. – 224 с.

Рецензенти: к. психол. н. Афанасьєва Н.Є., к. психол. н. Кучеренко С.М.

УДК 159

Щербак І.Е., магістр соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ МНС УКРАЇНИ

У статті вивчаються особливості професійної спрямованості особистості курсантів соціально-психологічного факультету на професію психолога. Доведено, що в процесі професійного становлення під впливом професійного середовища розвиваються такі особистісні якості, як стійкі моральні принципи, власність, самостійність, незалежність, схильність слідувати нормам та правилам поведінки, високий рівень адаптованості.

Ключові слова: професійна спрямованість, майбутній психолог.

В статье изучаются особенности профессиональной направленности личности курсантов социально-психологического факультета на профессию психолога. Доказано, что в процессе профессионального становления под влиянием профессиональной среды развиваются такие личностные качества, как стойкие моральные принципы, собственность, самостоятельность, независимость, склонность следовать нормам и правилам поведения, высокий уровень адаптированности.

Ключевые слова: профессиональная направленность, будущий психолог.

Постановка проблеми. Професія психолога - одна з найважливіших у сучасному світі. Від його зусиль залежить майбутнє людської цивілізації. Професійно психолог - це фахівець, покликаний вирішувати конкретні психологічні завдання, пов'язані з проблемами конкретної особистості і міжособистісної взаємодії. Значення професії практичного психолога у сучасному світі зростає з кожним роком, оскільки вона покликана сприяти забезпеченню інтелектуального, емоційно-потрібнісного, комунікативного і особистісного розвитку, і психофізіологічного здоров'я членів суспільства.